

(इंग्रजीमध्ये टंकलिखित केलेल्या न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

विनय प्रकाश आणि इतर

विरुद्ध

बिहार राज्य आणि इतर

१७ फेब्रुवारी १९९७

[न्यायमूर्ती के. रामास्वामी आणि न्यायमूर्ती जी. टी. नानावटी]

भारतीय संविधान - १९५०

अनुच्छेद ३४२ (१) आणि ३६६ (२५) अनुसूचित जमाती - दर्जा साठी दावा - लोहारा अनुसूचित जमात म्हणून राष्ट्रपतींच्या अधिसूचनेत समाविष्ट-बिहारच्या लोहार या मागासवर्गीय समुदायाचा अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमाती आदेश (दुरुस्ती) कायदा, १९७६ च्या आधारावर अनुसूचित जमात दर्जाचा दावा -राष्ट्रपतींच्या अधिसूचनेच्या इंग्रजी आवृत्तीत लोहार समुदायाचा अनुसूचित जमात म्हणून उल्लेख नाही -मात्र या अधिसूचनेच्या हिंदी आवृत्तीत अनुसूचित जमात म्हणून उल्लेख-अपीलार्थींची रिट याचिका उच्च न्यायलयाने फेटाळली - राष्ट्रपतींची अधिसूचना असंदिग्ध असल्याचा अधिनिर्णय - आणि त्यामुळे लोहार समुदाय अनुच्छेद ३६६(२५) चे भारताच्या राष्ट्रपतींनी अनुच्छेद ३४२(१) अन्वये प्रसिद्ध केलेल्या अधिसूचनेशी सहवाचन केल्यास, "अनुसूचित जमाती" च्या व्याख्येत येत नाही. - विभागाने केलेल्या चुकीच्या अनुवादाच्या आधारे नोंद घेतली गेली आणि त्या आधारे आदेश मिळवला असल्याने हा अनुसूचित जमाती चा दर्जा मिळवण्याचा आधार होऊ शकत नाही - अपिलार्थी प्रारंभापासूनच अनुसूचित जमातीचा दर्जा मिळवण्यास हक्कदार नव्हते - उच्च न्यायालयाच्या निर्णयात

हस्तक्षेप करावा अशी कोणतीही अवैधता नाही - अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमाती
आदेश (दुरुस्ती) कायदा, १९७६

नित्यानंद शर्मा विरुद्ध बिहार राज्य, [१९९६] ३ एस. सी. सी. ५७६ वर अवलंबून होते.

बी. बसावलिंगप्पा विरुद्ध डी. म्युनिचिन्नाप्पा, [१९६५] १ एस. सी. आर. ३१६; श्रीश कुमार चौधरी
विरुद्ध त्रिपुरा राज्य, [१९९०] पुरवणी एस. सी. सी. २२०; पालघाट थंदन समुद्र संरक्षण समिती
विरुद्ध केरळ राज्य, [१९९४] १ एस. सी. सी. ३५९; परसराम विरुद्ध शिवचंद, [१९६९] १ एस.
सी. सी. २० आणि शंभू नाथ विरुद्ध भारत सरकार, इतर दिवाणी अपील क्रमांक - ४६३१/९०
ने १५.९.१९९० रोजी निर्णय घेतला आहे, ज्याचा संदर्भ आहे. कर्नाटक राज्य विरुद्ध कुमार जी.
एन. अंबिगा, (१९९५) पुरवणी २ एस. एस. सी. ५६० आणि आंध्र प्रदेश सरकार विरुद्ध बाला
मुसलैया, (१९९५) १ एस. एस. सी. १८४ अधिनिर्दिष्ट - लागू न होणारा

दिवाणी अपील न्यायाधिकरण क्षेत्र - विशेष अनुमती याचिका (फौ) क्रमांक - २७१४/१९९७
एल. पी. ए. क्रमांक ८३१/१९९६ मधील पाटणा उच्च न्यायालयाच्या दिनांक १०. १०. ९६ च्या
निकाल आणि आदेशावरून.

याचिकाकर्त्यासाठी राजीव धवन आणि नवीन प्रकाश.

न्यायालयाने पुढील आदेश दिला

लोहार समुदायाने लोहारांचा दर्जा मिळवण्याचा केलेला हा चौथा प्रयत्न आहे. लोहार हे बिहार
राज्यातील एक मागासलेला लोहार समुदाय असून लोहार हे बिहार राज्यातील अनुसूचित
जमाती आहेत.

ही विशेष अनुमती याचिका १० ऑक्टोबर १९९६ रोजी एल. पी. ए. क्र. ८३१/९६ मध्ये पाटणा उच्च न्यायालयाच्या निकाल आणि आदेशावरून उद्भवली आहे. भारताच्या राष्ट्रपतींनी, अनुच्छेद ३६६ (२५) सह वाचलेल्या संविधानाच्या कलम ३४२ (१) अंतर्गत असलेल्या अधिकाराचा वापर करून, बिहार राज्यासाठी अनुसूचित जमातींना अशा प्रकारे अधिसूचित केले: "अशा जमाती किंवा आदिवासी समुदाय किंवा अशा जमाती किंवा आदिवासी समुदायांमधील भाग किंवा गट ज्यांना या संविधानाच्या उद्देशाने अनुच्छेद ३४२ अंतर्गत अनुसूचित जमाती मानले जाते", त्यानंतर, अनुसूचित जाती आणि अनुसूचित जमाती आदेश (दुरुस्ती) अधिनियम, १९७६ हा काही जातींची यादीमध्ये भर घालण्यासाठी किंवा यादीतून वगळण्यासाठी लागू करण्यात आला. बिहार राज्याशी संबंध नोंदीच्या २० व्या नोंदीत लोहराचे चुकीचे भाषांतर लोहरा असे करण्यात आले होते आणि ते राज्य राजपत्रातील अधिसूचनेत प्रकाशित करण्यात आले होते. ६ जानेवारी १९९५ रोजी सरकारने जारी केलेल्या अधिसूचना पबद्वारे त्यात सुधारणा करण्यात आली. दरम्यान, १९७६ च्या दुरुस्ती कायद्यानंतर खटल्यांची संख्या उसळली आणि पूर्वी सांगितल्याप्रमाणे लोहर या मागासवर्गीयाने अनुसूचित जमातीचा दर्जा मिळवण्याचा दावा केला. जेव्हा अनुसूचित जमातींच्या सामाजिक दर्जासाठीचे हे दावे फेटाळले गेले, तेव्हा याचिकाकर्त्याने न्यायालयात धाव घेतली. काही प्रकरणांमध्ये उच्च न्यायालयाने इच्छित सामाजिक दर्जा प्रमाणपत्रे दिली होती, तर इतर प्रकरणांमध्ये ती नाकारण्यात आली होती. जेव्हा हे प्रकरण पहिल्यांदा समोर आले होते, तेव्हा शंभू नाथ विरुद्ध भारतीय संघराज्य आणि अन्य या खटल्यात, या न्यायालयाच्या तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठासमोर, ज्यांचा आमच्यातील एक (न्यायमूर्ती के. रामास्वामी) सदस्य होते. दिवाणी याचिका क्र. ४६३१/९० ने निर्णय घेतला की १५ सप्टेंबर १९९० रोजी, भारतीय संघराज्याची बाजू मांडणाऱ्या वकिलाने त्यांना अनुसूचित जमातीचा दर्जा मिळवण्याचा हक्क असल्याचे चुकीचे

मान्य केले. त्या आधारावर, प्रशासकीय न्यायाधिकरणाचा आदेश रद्द करण्यात आला आणि अनुसूचित जमातींचे प्रमाणपत्र जारी करण्याचे निर्देश देण्यात आले. या संदर्भात निर्देश देऊनही सामाजिक दर्जा प्रमाणपत्रे जारी केली गेली नव्हती, त्यामुळे शंभू नाथ यांच्या प्रकरणात या न्यायालयाने दिलेल्या निकालाच्या प्रकाशात राज्यातील सर्व अधिकाऱ्यांना प्रमाणपत्रे जारी करण्याचे निर्देश देणाऱ्या आदेशाच्या रिटची मागणी करणारी रिट याचिका या न्यायालयात पुन्हा दाखल करण्यात आली. ती रिट याचिका तीन न्यायाधीशांच्या खंडपीठानेही फेटाळली होती, ज्याचे आम्ही (न्यायमूर्ती के. रामास्वामी) सदस्य होतो.

नंतर, नित्यानंद शर्मा विरुद्ध बिहार राज्य, [१९९६] ३ एस. सी. सी. ५७६ मध्ये या प्रकरणाचा विस्ताराने विचार करण्यात आला, ज्यामध्ये लोहार आणि लोहारांचा संपूर्ण इतिहास विचारात घेऊन, या न्यायालयाने परिच्छेद १०, ११ आणि १२ मध्ये असे म्हटले आहे की लोहार मागासवर्गीय असल्याने, ते लोहारा म्हणून दर्जा मिळवण्याचा दावा करू शकत नाहीत, जो अनुसूचित जमाती आहे आणि म्हणूनच, त्या आधारावरील हक्क असंवैधानिक आहे आणि अनुसूचित जमातींसाठी केलेले लाभ हिसकावून घेण्यासाठी अनुसूचित जमातींचा दर्जा मिळवणे हे एक प्रतिगामी पाऊल होते. पुढे असे म्हटले गेले की, उच्च न्यायालयाने ज्या सर्व निर्णयांचे उल्लंघन केले आहे, ते सर्व चांगले कायदे नाहीत. परिणामी, त्यांनी सक्षम अधिकाऱ्यांनी जारी केलेल्या आदेशांच्या आधारे लोहारांचा दर्जा मिळावा यासाठी उच्च न्यायालयात आणखी एक रिट याचिका दाखल केली. प्रतिनोदग्रस्त आदेशात, खंडपीठाने असे म्हटले आहे की नित्यानंद शर्मांच्या प्रकरणात या न्यायालयाने घालून दिलेल्या कायद्याच्या प्रकाशात, उच्च न्यायालयाला त्या प्रश्नात जाण्यास मोकळीक नाही आणि त्यानुसार त्यांनी रिट याचिका फेटाळली. त्या वतीने दाखल केलेला एल. पी. ए. देखील फेटाळण्यात आला. त्यामुळे ही विशेष अनुमती याचिका आहे.

याचिकाकर्त्यांची बाजू मांडणारे विद्वान ज्येष्ठ वकील राजीव धवन यांनी असा युक्तिवाद केला आहे की हे न्यायालय बी. बसवलींगप्पा विरुद्ध डी. म्युनिचिन्नाप्पा, [१९६५] १ एस. सी. आर. ३१६ ३२२), श्रीश कुमार चौधरी विरुद्ध त्रिपुरा राज्य, [१९९०] पुरवणी एस. सी. सी. २२० परिच्छेद १२ आणि परिच्छेद २० आणि पालघाट थंदन समुद्रव संरक्षण समिती विरुद्ध केरळ राज्य, [१९९४] १ एस. सी. सी. ३५९ ३६४, परिच्छेद १४ आणि १९ ने विचार केला होता आणि असे म्हटले होते की एखादी विशिष्ट जात किंवा जमात अनुसूचित जमाती आहे की नाही याची चौकशी करण्यास न्यायालयाला मोकळीक नाही कारण ते संविधानाच्या अनुच्छेद ३४१ आणि ३४२ अंतर्गत भारताच्या राष्ट्रपतींनी जारी केलेल्या अधिसूचनेद्वारे प्रदान केलेल्या दर्जाचा लाभ घेण्यास पात्र आहेत की नाही हे शोधण्यासाठी; म्हणून, नित्यानंद शर्मांच्या प्रकरणात नमूद केलेल्या या न्यायालयाचे मत विसंगतीनुसार आहे. आम्हाला वादात कोणतेही बळ सापडत नाही. आम्ही हे स्पष्ट करतो की राष्ट्रपतींच्या अधिसूचनेच्या इंग्रजी आवृत्तीमध्ये लोहारांना अनुसूचित जमाती म्हणून दाखवले गेले नाही. पण अनुवादित हिंदी आवृत्तीत, त्याला अधिसूचनेत स्थान मिळाले. नित्यानंद शर्मांच्या प्रकरणात या पैलूचे तपशीलवार परीक्षण केले गेले हे चुकीचे भाषांतर होते.

असे दिसून येते की बसवलींगप्पाच्या प्रकरणात राष्ट्रपतींच्या अधिसूचनेच्या अर्थानुसार 'भोवी' जात ही अनुसूचित जाती होती का, असा प्रश्न होता, ज्याचा उद्देश त्यात प्रतिवादी राखीव उमेदवार म्हणून निवडणूक लढवण्याच्या उद्देशाने अनुसूचित जातीचा उमेदवार होता की नाही हे शोधणे हा होता. हे मान्य आहे की, अधिसूचनेपूर्वी, भोवी जात ही अनुसूचित जाती होती आणि त्या परिस्थितीत, हे न्यायालय त्या प्रश्नावर गेले होते. या न्यायालयाने परसराम वि. शिवचंद, [१९६९] १ एस. सी. सी. २० आणि श्रीश कुमार चौधरी यांच्या खटल्यातील दोन न्यायाधीशांच्या खंडपीठाच्या निर्णयाचा संदर्भ दिला होता, ज्यामध्ये या न्यायालयाने असे म्हटले होते की 'मोची'

चा समावेश चमारच्या अधिसूचित जातीमध्ये आहे की नाही या प्रश्नावर न्यायालय जाऊ शकणार नाही. त्याचप्रमाणे, मद्रास प्रांताचा भाग असलेल्या मलबार जिल्ह्यातील थांडन किंवा एझावा हे अनुसूचित जातीचे किंवा मागासवर्गीयांचे होते का, हा प्रश्न पालघाट प्रकरणात (वर नमूद केलेला) होता आणि १४ आणि १९ व्या परिच्छेदात सरकारने केलेले प्रवेश लक्षात घेता, या न्यायालयाने असे म्हटले होते की राष्ट्रपतींच्या अधिसूचनेद्वारे त्यात योग्य सुधारणा केल्या जाईपर्यंत सरकार त्या प्रश्नात जाऊ शकत नाही. या सर्व प्रकरणांचा या न्यायालयाने, विशेषतः नित्यानंद शर्मांच्या खटल्यात, कोणत्या ना कोणत्या निकालात विचार केला आहे.

प्रश्न असा आहे की राष्ट्रपतींच्या अधिसूचनेनुसार अनुसूचित जमाती नसलेली व्यक्ती अनुसूचित जमातीचा दर्जा मिळण्यास पात्र आहे का? राष्ट्रपतींच्या अधिसूचनेच्या इंग्रजी आवृत्तीत 'लोहार' चा स्पष्टपणे उल्लेख असला तरी त्यात लोहारचा उल्लेख नव्हता, असे आधीच मानले जाते. परंतु त्याचे भाषांतर करताना लोहारांचा देखील चुकीच्या पद्धतीने समावेश करण्यात आला, असे या न्यायालयाने नित्यानंद शर्मांच्या खटल्यात निदर्शनास आणून दिले होते. अशा प्रकारे हे दिसून येईल की राष्ट्रपतींची अधिसूचना स्पष्ट होती आणि म्हणूनच, लोहर हे संविधानाच्या अनुच्छेद ३४२ (१) अंतर्गत भारताच्या राष्ट्रपतींनी जारी केलेल्या अधिसूचनेसह वाचलेल्या अनुच्छेद ३६६ (२५) अंतर्गत 'अनुसूचित जमाती' या व्याख्येच्या अर्थानुसार अनुसूचित जमाती नव्हते आणि म्हणूनच, या न्यायालयाने असे निदर्शनास आणून दिले होते की त्यांना अनुसूचित जमातीचा दर्जा मिळण्याचा अधिकार नाही. हे स्पष्ट आहे की जर राष्ट्रपतींच्या अधिसूचनेत कोणताही विशिष्ट वर्ग किंवा जमात किंवा त्याचा काही भाग असेल, तर या न्यायालयाने दिलेल्या निर्णयानुसार, संविधानाच्या अनुच्छेद ३४२ (२) मध्ये आवश्यक सुधारणा करणे संसदेचे काम असेल आणि नियमांचा अर्थ लावणे आणि एखाद्या विशिष्ट जातीला किंवा जमातीला किंवा त्याचा काही भागाला किंवा घटकाला अनुसूचित जमातीचा दर्जा मिळण्याचा हक्क आहे की नाही याचा अर्थ

लावणे हे कार्यकारी सरकारचे काम नसून न्यायालयाचे काम असेल. या परिस्थितीत, आम्हाला वाटते की नित्यानंद शर्मांच्या प्रकरणातील निर्णयावर पुनर्विचार करण्याची आवश्यकता नाही; त्याचप्रमाणे पालघाट प्रकरण वगळता त्यात संदर्भित इतर निर्णयांवरही पुनर्विचार करण्याची आवश्यकता नाही, ज्याचा नंतर दुसऱ्या निकालात विचार करण्यात आला. या परिस्थितीत, उच्च न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाने हस्तक्षेप करण्याची हमी देणाऱ्या निर्णयात कोणतेही बेकायदेशीरपणा आहे असे आम्हाला वाटत नाही.

त्यानंतर असा युक्तिवाद केला जातो की नित्यानंद शर्मांच्या खटल्यातील निकालाच्या संभाव्य अंमलबजावणीचा सिद्धांत लागू केला जाऊ शकतो. त्याच्या समर्थनार्थ, विद्वान वकिलांनी कर्नाटक राज्य विरुद्ध कुमार जी. एन. अंबिगा, [१९९५] पुरवणी प्रकरणातील या न्यायालयाच्या दोन निकालांवर भर दिला. २ एस. सी. सी. ५६० आणि आंध्र प्रदेश सरकार विरुद्ध बाला मुसलैया, [१९९५] १ एस. सी. सी. १८४. आम्हाला भीती वाटते, आम्ही विद्वान वकिलांचा युक्तिवाद मान्य करू शकत नाही. हे असे प्रकरण आहे जिथे प्रतिवादींना सुरुवातीपासूनच अनुसूचित जमातींच्या सामाजिक दर्जाचा हक्क नव्हता. त्यांना मिळालेली नोंद ही विभागाने अधिसूचनेत केलेल्या चुकीच्या अनुवादावर आधारित होती आणि त्या आधारावर आदेश प्राप्त झाला होता, त्यामुळे त्याला अनुसूचित जमातींचा दर्जा देण्याचा आधार बनवता येणार नाही. आम्ही बेकायदेशीर कृत्य करण्यास परवानगी देऊ शकत नाही कारण राज्यघटनेनुसार त्यांना अनुसूचित जमातीचा दर्जा मिळण्याचा अजिबात हक्क नाही, या परिस्थितीत वरील दोन निर्णय या प्रकरणातील तथ्यांना लागू होत नाहीत.

त्यानुसार विशेष अनुमती याचिका फेटाळली जाते.

आर. पी.

याचिका फेटाळण्यात आली.

अस्वीकरण

या न्याय निर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकार असल्यास त्याच्या तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकर्ता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापरा करिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.